Djukic, S. (2020), „Media and Media Criminality”,
Media Dialogues / Medijski dijalozi, Vol. 13, No. 1, pp. 71-86.

Mediji i medijski kriminalitet

Media and Media Criminality

Docent STANIMIR ĐUKIĆ,

Fakultet za diplomatiju i bezbednost,
Beograd, Srbija

ARTICLE INFO	Received: July 15, 2019 / Revised from: August 15, 2019
	Accepted: September 15, 2019 / Available online: January 15, 2020
DOI	doi.org/10.14254/1800-7074/13-1/6

ABSTRACT

Media and media crime are an unavoidable topic of contemporary criminology literature. Mass media can be defined as the general term for information transmitters, or means of communication of various technical and functional contents (radio and television, newspapers, films, magazines and other press), created for the needs of mass society. Criminality is a set of social phenomena that undermine universal social values, which are, as such, sanctioned by criminal law. As a complex social phenomenon, criminality is determined by numerous factors related to the subject of the perpetrator, criminal act and social conditions. Media crime is a type of delinquency and typology of criminal phenomena conditioned by the incitement of mass media to crime as a motive of artistic creativity. The paper defines the concept and types of criminal factors and considers criminality as an individual act and a social

phenomenon. This paper deals with social criminal factors, especially other social factors, such as the impact of mass media and others. In addition, the importance and influence of mass media on public opinion and deviation, as well as the preventive influence of media on crime, are discussed in more detail. The paper analyzes media crime and its consequences, that is, media incitement to criminal activity, as well as the risky population structure of media criminal influence and social reaction. Also, the paper provides a brief analysis of the activities and results achieved by the police in detecting, proving and criminalizing the criminal offenses of high-tech crime in the area of the Police Administration in Novi Sad.

KEY WORDS: *Media, crime, media crime, mass media, criminal factors, social factors, communications.*

APSTRAKT

Mediji i medijski kriminalitet su nezaobilazna tema savremene kriminološke literature. Masovni mediji se mogu definisati kao opšti naziv za prenosnike informacija, odnosno sredstva komunikacija različite tehničke i funkcionalne sadržine (radio i televizija, novine, filmovi, časopisi i druga štampa), nastali za potrebe masovnog društva. Kriminalitet predstavlja skup društvenih pojava kojima se ugrožavaju univerzalne društvene vrednosti, a koje su kao takve sankcionisane krivičnim pravom. Kao složena društvena pojava kriminalitet je determinisan mnogobrojnim činiocima, vezanim za subjekt izvršioca, krivično delo i društvene uslove. Medijski kriminalitet je vrsta delikvencije i tipologija kriminalnih pojava uslovljena podsticajima masovnih medija na kriminalitet kao motiv umetničkog stvaralaštva. U radu je definisan pojam i vrste kriminogenih faktora i razmatra se kriminalitet kao individualni čin i društvena pojava. U ovom radu se razmatraju i socijalno kriminogeni faktori, a posebno ostali socijalni faktori, kao što su uticaj masovnih medija i drugo. Osim toga, detaljnije je razmatran značaj i uticaj masovnih medija na javno mnjenje i devijacije, kao i preventivni uticaj medija na kriminalitet. U radu su posebno analizirani medijski kriminalitet i njegove posledice, odnosno medijska stimulacija na kriminalnu aktivnost, kao i rizična populaciona struktura medijskog kriminogenog uticaja i društvena reakcija. Takođe, u radu je data i kratka analiza aktivnosti i rezultati koje je policija postigla u otkrivanju, dokazivanju i kriminalističkoj obradi krivičnih dela visokotehnološkog kriminaliteta na području Policijske uprave u Novom Sadu.

KLJUČNE RIJEČI: *Mediji, kriminalitet, medijski kriminalitet, masovni mediji, kriminogeni faktori, socijalni faktori*

UVOD

Kada je u pitanju uzročnost kriminalnog ponašanja, možemo reći da se kod kriminaliteta, odnosno medijskog kriminaliteta pojavljuje niz činilaca uzročno-posledičnog odnosa, uzroka, uslova, motiva i podsticaja u čijoj međusobnoj vezi i odnosima jedni druge izazivaju. Pitanje uzročnosti kriminaliteta postavilo se još u antičkim raspravama Platona i Aristotela. Istovremeno, ono je i pitanje prvih kriminoloških teza i prvih početaka naučnih istraživanja. Postepeni napredak nauke doveo je do diferenciranja etioloških (kriminogenih) faktora na neposredne uzroke, uslove i povode za kriminalno ponašanje.

S tim u vezi, različiti autori i teoretičari su različito i definisali pojedine navedene pojmove. Tako su neki autori uzrok, uslov i povod smatrali sinonimima, dok su drugi za uzroke uzimali i povode, motivacije i slično. Osim toga, definisanjem ovih pojmova bavili su se i međunarodni kriminološki kongresi (posebno Drugi kongres). Prema toj definiciji *"uzrok je neophodni uslov bez koga se određena pojava ne bi manifestovala"*. Uslov je nešto drugo, i pod tim pojmom on smatra ono stanje koje proizvodi samo prilike i propratne stimulanse. Oni omogućavaju da se osvetle elementi slučajnosti, koji imaju svoju važnost u etiologiji zločina (Von Hentig, 1947, p. 350). O. Kinberg (1952, pp. 26-27) smatra da je uzrok objektivna činjenica koja proističe između ličnosti i situacije, dok je povod subjektivnog karaktera i rezultat delovanja spoljne situacije na individuum.

Međutim, kriminolozi su uglavnom saglasni da postoje objektivni i subjektivni uzroci kriminaliteta, i tu su kriterijumi razgraničenja veoma pouzdani. Kada je u pitanju podela na neposredne i posredne uzroke, gde su takođe kriminolozi saglasni, veoma se teško uočavaju razlike i nijanse među njima. Pod faktorima uzročnosti uzimaju se objektivno merljivi elementi sa egzaktnim dovođenjem u vezu sa posledicom pojedinih oblika kriminaliteta. Problem u kriminologiji je što iz mnoštva činilaca koji uslovljavaju krivično delo za proučavanje treba izdvojiti stvarni uzrok, pošto posledica nastaje pod dejstvom više činilaca koji joj doprinose. Faktori uzročnosti postoje izvan svesti čoveka. Oni su realnost u društvenom odnosu i prirodi čoveka. Prema tome, uzročnost je "odlučujući faktor", odnosno objektivna i kauzalna veza između nekog stanja i posledice. To mogu biti činioci socijalnog i ličnog karaktera: materijalno stanje; porodične prilike; krizna razdoblja; pojava alkoholizma i narkomanije; socijalni i kulturni sukobi i sukob vrednosti, kao i faktori vezani za subjektivna svojstva ličnosti.

Može se sasvim sigurno reći da je njihova veza uslovljena, jer niti je socijalno stanje, samo po sebi, dovoljan uzrok za kriminogeno ponašanje, niti je predisponirana ličnost dovoljno svojstvo, bez objektivnih elemenata, da postane istovremeno i kriminalac. Zato se subjektivni i objektivni uzroci mogu odvojeno istraživati, kao racionalan pristup, ali se samo sintetički mogu objašnjavati kao celina pojave. Prema tome, kriminalitet, odnosno medijski kriminalitet je pojava koja se javlja kao pos-

ledica delovanja mnogobrojnih uzroka, ona je složen proces interakcije mnogobrojnih elemenata biološke, psihološke i socijalne prirode (Đukić, 2017, s. 174).

1. KRIMINALITET KAO DRUŠTVENA POJAVA I INDIVIDUALNI ČIN

U ovom delu rada ćemo se više baviti kriminalitetom, odnosno kriminogenim faktorima koji predstavljaju poseban predmet kriminologije i predstavljaju centralno pitanje kriminalne etiologije. Ovim nezaobilaznim kriminološkim pitanjem bavile su se sve relevantne kriminološke škole i poznate teorije. S tim u vezi, etiološku osnovu kriminaliteta kroz kriminogene faktore nužno je posmatrati iz tri aspekta: s objektivne strane, preko kriminaliteta kao društvene pojave; delikventa, kao subjektivnog činioca i krivičnog dela kao individualnog čina.

Pojam kriminalitet potiče od latinske reči *crimen* - zločin. Kao i kod ostalih društvenih pojava, njime se bave mnoge naučne discipline koje pokušavaju da odrede njegov pojam. Ipak, pri tom, dominiraju pravne i sociološke definicije. Najopštije definicije polaze od toga da je kriminalitet društvena pojava vršenja krivičnih dela od strane fizičkih ili pravnih lica. Osnovu pravnih definicija čine norme materijalnog krivičnog prava i uglavnom se skoro sva pojmovna određenja ograničavaju na to da je reč o pojavama koje ugrožavaju društvene vrednosti, a *"koje su predviđene kao krivično delo"*. Ovakva definicija ima određene vrednosti, ali i slabosti. Defektnost proizilazi iz toga što ovakva nije odredila sadržajnu, već samo normativnu stranu pojave. Drugo, to znači, kako kaže L. Maxwell, da je kriminalitet promenljiva pojava, jer ga određuje pozitivno zakonodavstvo, pa neko delo u jednom periodu, sistemu ili društvenoj zajednici može, a u drugom ne mora biti inkriminisano. Problem pravne definicije je, dakle, u tome što se kriminalitet tretira u normativnom (formalnom) smislu, kao da iza njega ne postoji ljudska delatnost kao činjenica ili zbir činjenica, društvena stvarnost, koja prethodi pravnom pojmu.

Sociološki pristup u definisanju kriminaliteta je širi, sadržajniji, jer ne posmatra samo delo, on izučava i učinioca, društvene uzroke, uslove i posledice kriminaliteta. Stoga sociološka definicija kriminalitet određuje kao društvene pojave kojima se ugrožavaju osnovne društvene vrednosti. Ipak, i ove definicije imaju neke slabosti, a najveća manjkavost je u tome što su neodređene kada se u sadržajnskom smislu postavi pitanje šta je to društvena vrednost.

Ovu prazninu i bezuslovnu vezu između pravnog i sociološkog tumačenja popunili su kriminologija i kriminološka shvatanja koja polaze od inkriminisanih dela i društvenih uslova. Iz kriminoloških definicija kriminalitet možemo odrediti kompilacijom bitnih obeležja pravnog i sociološkog značenja, odnosno kao skup društvenih pojava kojima se ugrožavaju univerzalne društvene vrednosti, a koje su kao takve sankcionisane krivičnim pravom. Naime, bitna korekcija sociološke definicije u kombinaciji s pravnom jeste ona u kojoj se kriminalitetom smatraju inkriminacije

kojima se ugrožavaju univerzalne vrednosti, što podrazumeva ne bilo koje, već vrednosti koje prihvataju savremena civilizovana društva.

Nauke koje se bave kriminalitetom i srodnim pojavama, njihovim uzrocima i pojavnim oblicima, smatraju da su za kriminalitet bitna sledeća svojstva: a) da je to skup individualnih pojava; b) pojava koja ima društveni karakter, s obzirom na rasprostranjenost u prostoru i vremenu; v) negativna društvena pojava, jer se njome krše neke norme i ugrožavaju vrednosti; g) istorijska pojava, karakteristična za sve periode društva; i d) univerzalna pojava svojstvena svim oblicima državnih zajednica, pojava koja ne poznaje granice. Prema tome, kriminalitet kao predmet, nije prost skup individualnih pojava, već masovna i negativna društvena pojava, a zadatak kriminologije je da utvrdi njene uzroke, faktore uticaja, strukturu (ličnosti i dela) i društvene zakonitosti (Đukić, Ibid., s. 175).

2. POJAM I VRSTE KRIMINOGENIH FAKTORA

Kada govorimo o pojmu kriminogenih faktori, u postojećoj literaturi postoji dosta neodređenosti. One potiču otuda što se pod tim pojmom shvataju različiti sadržaji koji, u osnovi, imaju nekada različit, a često i isti etiološki smisao. U najopštijem, pod kriminogenim faktorima podrazumevaju se oni činioci što na ma koji način utiču na pojavu kriminaliteta kao društvene pojave i kriminalne orijentacije kao individualnog akta. Određenje, to je skup činilaca psihološke, biološke i socijalne prirode, koji deluju kao uzroci, uslovi i povodi za krivična dela, njihov međusobni odnos i uslovljenost. Izučavanje neposrednih i posrednih uzroka, uslova i njihove korelativnosti uslov su sagledavanja fenomenoloških i etioloških problema kriminaliteta, vezanih za ličnost i kriminalno delo, manifestacije individualnog ponašanja i masovne društvene pojave.

Problem se javlja kod konkretnijeg određenja činioca koji čine faktor. U osnovi, različite kategorizacije su različiti kriterijumi pristupa u njihovom određivanju. Najčešće se dele na objektivne, vezane za delo ili socijalnu situaciju, i subjektivne, vezane za ličnost - izvršioca. Drugi pristup u klasifikaciji faktora je njihovo razvrstavanje prema pravcu delovanja. Treća podela polazi od manifestacija faktora u stepenu uticaja na uzroke, uslove i povode. Pored toga, razlikujemo opšte i specifične kriminogene faktore koji uslovljavaju pojedine vrste delikvencije, dok ih neki dele prema stepenu važnosti, na primarne i sekundarne, neposredne i posredne (Bošković i Marković, 2015, s. 79).

Objektivni i subjektivni faktori su najčešći sadržaj u kome se mogu svrstati sve ostale klasifikacije, kao što su opšti i posebni, neposredni i posredni i slično. Objektivni se odnose na spoljne činioce uticaja na kriminalno ponašanje, socijalne uslove. Tu spadaju činioci društvenih uslova života, protivrečnosti i vrednovanja koja se odražavaju na ličnost i njegovo asocijalno ponašanje. Subjektivni faktori su vezani za biološku strukturu i psihičke procese ličnosti, koji dovode do devijantnog odnosa

i ponašanja u odnosu na društvene norme. Opšti kriminogeni faktori su izvor posebnih i pojedinačnih. Posebni kriminogeni faktori uslovljavaju posebne vrste kriminaliteta ili pojedinačni kriminalni akt. Iako deluju u sklopu opštih uslova, kao jedinstvena celina, njihov uticaj nije isti. U nekim slučajevima i oblicima kriminaliteta dolazi do izražaja dominacija jednih, na drugim prostorima, u drugim pojavama ili vremenima drugih. Delovanje brojnih faktora čini problem vrednovanja njihovih uticaja na celinu pojave, odnosno pojedinih njegovih fenomenoloških izraza. Diferenciranje i selekcija uticaja opštih i posebnih, primarnih i sekundarnih faktora bitan je uslov shvatanja pojave, njenih dinamičkih i strukturalnih procesa i promena. Nekada se pojedini faktori ispoljavaju u jednoj pojavi, kao opšti uzrok ili kao neposredni, a na drugoj kao posebni, sekundarni, ali i u jednom i u drugom slučaju u uzajamnoj povezanosti. Međutim, ne dovode do kriminalne radnje ili pojave samo uzroci, već i drugi činioci, uslovi, povodi, motivi (Ibid., s. 80).

3. DEFINISANJE POJMA SOCIJALNIH FAKTORA

U ovom delu rada ćemo se baviti spoljnim faktorima, kao i definisanjem socijalne sredine, odnosno socijalnim faktorima. Spoljni faktori su oni činioci uticaja na društvo, pojedinca i njegovo ponašanje koji vode poreklo iz društvenih odnosa i socijalnih uslova, te se zato u literaturi češće definišu pojmom socijalni faktori. Oni su objektivne prirode i deluju na duže vreme, što znači da se tretiraju u dinamičkom, odnosno genetičkom procesu. S obzirom na to da zasebno ne mogu imati neposredno za posledicu i delikvenciju spoljni činioci uticaja na ove pojave moraju se posmatrati u kauzalitetu s predispozicijama ličnosti, njenim biološkim stanjem i psihostrukturom, kao determinantama mentalnog zdravlja i sklonosti ka određenom ponašanju. U spoljne faktore uzročnosti kriminaliteta, prirodne i socijalne, ubrajaju se ekonomski činioci, politički, socijalno-patološki, mikro-grupni i drugi činioci.

Socijalna sredina, kao najvažniji ambijent u kome se formiraju spoljni elementi uticaja na ličnost, deo je društvene sredine, oblik primarne zajednice (porodica, škola, radna sredina) i ambijenta neformalne društvene strukture (vršnjaci, ulica, susedstvo). Ona predstavlja jedan od najbitnijih uslova socijalizacije ličnosti, ali i uzroka njenog asocijalnog ponašanja, da se u vezi s njenim značajem razvila i posebna teorija devijantnosti. U ostale socijalne faktore ubrajamo: ekonomske uslove, migracione faktore, tranzicione procese, ratne uslove, uticaj masovnih medija i drugo (Ibid., s. 175).

4. UTICAJ MASOVNIH MEDIJA

4.1 Uticaj medija na javno mnjenje i devijacije

Mediji i medijski kriminalitet su nezaobilazna tema savremene kriminološke literature. Masovni mediji se mogu definisati kao opšti naziv za prenosnike infor-

macija, odnosno sredstva komunikacija različite tehničke i funkcionalne sadržine (radio i televizija, novine, filmovi, časopisi i druga štampa), nastali za potrebe masovnog društva. Reč je o raznovrsnoj i masovnoj strukturi tehničke, organizacione i kadrovske prirode i potencijala informisanja, propagande i drugih vidova komunikacije u savremenom svetu, čije su prostorne mogućnosti i dostupnosti uticaja praktično neograničene.

Savremeni mediji imaju mnogobrojne mogućnosti da rafinirano i otvoreno utiču na funkcionisanje modernog društvenog života, a to znači da imaju veliki uticaj na kulturni i socijalni aspekt ponašanja. Objektivno, od medija se očekuje da razvijaju programe koji su visoko informativni, obrazovni i usredsređeni na uzdizanje kulturnog nivoa građana. Međutim, rasprave o tome da li na ovaj način oni ispunjavaju svoju funkciju i kakav je njihov uticaj na ljudski život uopšte, pa i na pojavu kriminaliteta, traju decenijama. U tom smislu izvedena su brojna istraživanja, s vrlo različitim zaključcima. U savremenom društvu oni su postali jedan od najznačajnijih činitelja uticaja na socijalizaciju mladih, bitan faktor na formiranje njihovih vrednosnih stavova i modela ponašanja.

Međutim, ne postoji teorijska i istraživačka saglasnost, kao ni podaci koji bi sa sigurnošću mogli da ukazuju na uticaj medija kada je reč o delinkventnoj orijentaciji. Otuda su shvatanja o njihovom uticaju na delinkventnost i njihov kriminogeni značaj veoma podeljena i predmet veoma polemičnih rasprava i stavova. Pretežna shvatanja i istraživanja ukazuju, ipak, na brojne negativne uticaje efekata medijskih sadržaja na kriminalnu formu ispoljavanja, ali nisu za zanemarivanje ni pristupi koji u celini ili delom osporavaju takve teze (Ibid., s. 128).

4.2 Preventivni uticaj medija na kriminalitet

Kada je u pitanju preventivni uticaj medija na kriminalitet, u literaturi, to stanoviše polazi od hipoteze o katarzi, smatrajući da nasilje u medijskim scenama utiče na redukciju agresivnih nagona kod gledalaca. Prema ovim mišljenjima, u emisijama gde dominira nasilje mediji igraju društvenu funkciju oslobađanja mladih od latentnih sklonosti agresiji, ublažavajući njihove akcione motive.

Sociolozi navode da mediji nisu indikatori i inspiratori kriminalne orijentacije, niti se mogu smatrati uzročnicima nasilja i kriminalnog ponašanja, već više agansom dodatnog uticaja na efektuiranje kriminalne motivacije.⁹ Mada su ova mišljenja u manjini, posebno u stručnoj javnosti i u naučnim istraživanjima, ipak je uloga medija u prevenciji kriminaliteta izuzetno velika. Objektivno informisanje javnosti o poja-

⁹ Veliki broj značajnih autora tvrdi da uticaj mas-medija na osećanja, stavove i ponašanje ljudi nije uopšte dokazan, kao i da se kauzalitet između kriminaliteta i uticaja ovih sredstava ne može posmatrati izolovano od ostalih kriminogenih faktora. Oni veruju da, ukoliko uopšte i postoji, takav uticaj je sasvim neznan, pod uslovom da institucije socijalizacije ličnosti i društvene prevencije normalno funkcionišu.

vama delinkvencije u sredstvima javnog informisanja može bitno da utiče na pozitivne predstave, formiranje stavova javnog mnjenja i, samim tim, na efekte društvene reakcije u oblasti sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta.

4.3 Medijski kriminalitet i njegove posledice

Medijski kriminalitet je vrsta delinkvencije i tipologija kriminalnih pojava uslovljena posdisticajima masovnih medija na kriminalitet kao motiv umetničkog stvaralaštva. Teorijska misao i stručna javnost ukazuju na značajne efekte raznovrsnosti „*medijske stimulacije*“ *kriminalne orijentacije, kako poptencijalnih izvršilaca krivičnih dela, tako i ličnosti s razvijenom kriminalnom karijerom, kao na odsustvo potrebnih vidova društvene reakcije.* Oni polaze od opštih socioloških formi medijskog uticaja na moral, kulturu i vrednosti, kroz komercijalizaciju sadržaja, do posebnosti koje se pretežno odnose na uticaj na mlade, pojave agresivnosti i nasilničkih delikata.

Usled toga, u kriminološkom smislu, masovni mediji su u mogućnosti da trajno uobličavaju svest – „*ispiranjem mozga*“, da deluju kao sredstvom ideološke i političke manipulacije kod društvenih slojeva koji imaju prirodu mase i svetine. Filmski i televizijski programi, zabavni i drugi medijski sadržaji imaju gotovo neograničenu slobodu u izražavanju, pa su otuda u stanju da podstiču najniže instinkte i modele identifikacije i oponašanja, poznatih u teorijama socijalnog učenja.¹⁰

U medijskoj predstavi ratnog nasilja, šverc, krađe, pljačke, otmice, ubistva, osvete, odmazde, dati su kao realnost i životna nužnost, posle kojih čitalac i gledalac ostaje s utiskom da se zločin isplati, jer prolazi nekažnjeno. Nasilnik je često u emisijama prikazan sa svojstvima koji ga nude mladima kao poželjan model za oponašanje, jer je on bogat, snažan, ugledan i uspešan. Ti podsticaji ogledaju se u: bespoštednoj borbi medija u svetu za osvajanje što većeg prostora i pridobijanje što većeg broja gledalaca; učestalost i broj konflikata koji lako pronalaze put do medija; interes medijskog osoblja za zadržavanje pažnje gledalaca; komercijalizacija nasilja i drugih vidova kriminaliteta i njegov tretman kao visokokotirane „robe na tržištu“; prikazi koji kod gledalaca stvaraju odnos nerazlikovanja umetničkog od stvarnog i prikazi u formama zasnovani na snažnom imitatorskom modelu podražaja i reakcije (Koković, 2000).

Međutim, ne pridaje se isti uticaj svim sredstvima masovnih medija i komunikacije na gledaoce i čitaoce. Od svih sredstava masovnih komunikacija, međutim, najveći uticaj u savremenim društvima ima televizija sa mnogobrojnim stanicama,

¹⁰ Louis Alvin Day (2004) kaže da najveći deo medijskih sadržaja dovodi u pitanje društvene norme. Bez priče o kriminalu, nasilju, drogama i samoubistvima, na primer, i novine i zabava ostali bi bez dramatične vitalnosti. Bilo bi nerealan izbrisati sav kontroverzni sadržaj, čak i kada su efekti na publiku nepredvidivi.

mnoštvom kanala i raznovrsnih sadržaja. U savremenim uslovima ona je posebno značajan, ako ne i najznačajniji medij uticaja na mišljenje i ponašanje ličnosti.

Snagu ovog medija izneli su mnogi autoriteti u ovoj oblasti.¹² Njeni sadržaji usmereni su ka komercijalnim efektima i prilagođeni su primitivnom ukusu. Kroz spektakle nasilja, bludničenje i pornografiju podstiču, prema nekim shvatanjima, nagone latentnih delinkvenata u većoj meri nego sva ostala sredstva informisanja (Bošković i Marković, Ibid., s. 131).

4.3.1 Rizična populaciona struktura medijskog kriminogenog uticaja

Teoretičari i shvatanja koja medijima pridaju značaj kriminogenog faktora, ukazuju na nekoliko činilaca negativnog uticaja na potencijalnu kriminalnu populaciju, izvršioce krivičnih dela s razvijenom kriminalnom karijerom i prema stanovništvu uopšte.

Najnepovoljnijim uticajem medija u onblasti kriminalne stimulacije smatraju se podsticanje nasilja maloletnika i agresivnog ponašanja dece.¹⁴ Smatra se da mediji utiču na devijantno ponašanje mladih na više načina. U jednom slučaju tako što se prihvataju vrednosti koje nude njihovi sadržaji i pada pod njihov uticaj, a u drugom što se usled negativnog uticaja masovnih medija mladi identifikuju, oponašajući devijantne grupe ili pojedince, a u trećem, što već formirane kriminalce inspiriše na izbor sredstava i metoda za izvršenje delikata. Ovo stanovište je veoma izraženo kod nekih američkih istraživača, sa shvatanjima da se u takvim emisijama uče kriminalne tehnike.

Gotovo sva istraživanja ukazuju na to da su mediji bliže u kontaktu s decom i da na njih imaju veći uticaj od bilo kojih institucija, pa i samih roditelja. Masovni mediji podstiču kriminalne tendencije razvoja mladeži prikazivanjem superčoveka, izživljavanjem svih nagona, specijalno stanja opojnosti (alkohol, nikotin, marihuana, nagon za vožnjom) – Bošković i Marković, Ibid., s. 132.

5.3.2 Društvena reakcija

¹² Američki teoretičar David Mc Queen smatra da televizija oblikuje i način na koji jedno društvo funkcioniše, dok je za Jeana Baudrillard-a televizija odavno izašla iz svog medijskog prostora da bi zaposela „realan život iznutra, upravo onako kako to čini virus kada uđe u zdravu ćeliju“. Prema mišljenju teoretičara medija Danijela Bela: „*Ljudi se usled dejstva televizije, pretvaraju u borderlinere, to jest u pogranične stanovnike. Oni žive na liniji koja razdvaja san od jave, istinito od lažnog*“.

¹⁴ H. Joakim Schneider (1987, s. 7), nemački kriminolog s Univerziteta u Minsteru smatra da „*talasi medijskog kriminaliteta, iako postoje samo u predstavama komunikatora i recipijenata masovnih medija, ipak, imaju i svojih posledica*“. Slika kriminaliteta koju je on analizirao je prilično jedinstvena: „*medijski kriminalitet je gotovo isključivo nasilnički ... nasilje se ulepšava i estetski prikazuje. Na slici nema štetnih posledica nasilja. Saobraćajni, imovinski i privredni kriminalitet, koji su česti, u masovnim medijima predstavljaju sporednu temu*“.

Osim neposrednog uticaja na potencijalnu i razvijenu kriminalnu populaciju negativan uticaj medija dovodi se u vezu i s kritičkim vrednovanjem u društvu kriminalnih pojava i stepenom i intenzitetom društvene reakcije.

Naime, uveliko je prihvaćeno mišljenje da se posredstvom medija kriminalne pojave banalizuju, posebno nasilje na koje se publika privikava i da se stvara utisak o njihovoj normalnosti. Efekti na običnog gledaoca su: pasiviziranje masa i širenje apatije kod konzumenata, te njihova apstinencija u konfliktnim slučajevima. To je naročito slučaj s televizijskim programima. U zabavnom, filmskom i serijskom delu „*kriminal i agresivnost počinju da izgledaju kao normalne, pa se tako, i stvara jedna slika sveta u kojoj je nasilje iznad zakonitosti, nagon iznad morala. Stvara se sila koja otkočuje prirodne kočnice čovekove kontrole*“ (Lukač, 1992, s. 466), odnosno da „... *preterani senzacionalizam i stvaranje zasićenosti brutalnim scenama*“, dovode do dve vrste reakcija. S jedne strane, korisnici masovnih medija se praktično navikavaju na nasilje, što realno prouzrokuje opasnost da se nasilničko ponašanje, potpuno spontano, prihvati kao uobičajena tehnika ljudskih odnosa, čime se ili potire normalna reakcija osuđivanja, ili podstiče snažna želja za osvetom (Aleksić i Škulić, 1997, s. 36).

Medijska slika nasilja, uz to uvodi u svest čoveka princip efikasnosti razrešenja ličnih i drugih problema, jer doprinosi ubeđenju da je brutalnost efikasan način razrešavanja bilo kakvih problema, negujući pri tom mase i generacije pristalice nenasilja kao metoda razrešenja socijalnih sukoba i drugih vidova društvenog konflikta.

Moderna tehnologija komuniciranja toliko je povećala raspoloživi komunikativni potencijal savremenog društva da se on teško može porediti sa ranijim stanjima. Doba u kome dominiraju mediji elektronske komunikacije menja, pre svega, u prostornom i vremenskom smislu ne samo domete, već i sve pretpostavke i društvene posledice komuniciranja, koje su znatno izmenjene u odnosu na eru klasičnih komunikacija (štampa, pismo i sl.). Ove promene reflektuju se i na odnos komunikacijsko-politička kultura, kao i na čitav proces formiranja komunikativnih zajednica, čak i kada su u pitanju isti tipovi komunikativnih zajednica, kao u ranijem periodu. Reč je o promenama u načinu na koji se politička komunikacija i politička kultura povezuju u celovit komunikacijsko-kulturni kontekst i o načinu na koji danas funkcionišu. Moć masovnih medija današnjice u znatnoj meri modifikuje udeo i učinak političke kulture u formiranju komunikativnih zajednica i u političkoj praksi i odlučivanju uopšte. Učinak izvornih, autentičnih kulturnih vrednosti u savremenim uslovima se smanjuje, a ranije kulturne vrednosti degradiraju u klišeje i obrasce tzv. masovne kulture (Enciklopedija političke kulture, s. 495).

Sam proces komuniciranja odvija se sve više kao jednostrani, a ne recipročni tok razmenjivanja (predaje) unapred spravljene informativne materije između udaljenih središta koncentrisane medijske moći i nepovezanog društva, koje prate i komentarišu informativne sadržaje, ali, strukturno, imaju sve manje mogućnosti da na njih aktivno utiču u povratnom procesu.

Mediji su sredstvo za komunikaciju sa javnošću, tj. provodnik preko kojeg se može obraćati mnogim ciljnim grupama i time uticati na njih. Oni su prisutni u svakoj sferi života. Isprepleteni su sa politikom isto koliko i sa sportom, sa obrazovanjem i porodicom. Značajni su za rad, kao i za zabavu, za javni i za privatni život. Mediji ne postoje samo radi sebe, već, između ostalog, da zadovolje interese svoje ciljne javnosti. Iz tog razloga mediji i oni koji rade u njima, postaju tvorci javnog mišljenja. Jednom rečju, oni su nezaobilazan deo svakog razvoja modernog društva, a posebno društvene svesti. To postižu tako što, iznoseći i obrazlažući neki stav, ocenu, pohvalu ili kritiku, oblikuju mišljenje javnosti o mnogim stvarima, planovima ili politici. Npr. mediji u velikoj meri mogu uticati na stav javnosti o tome koji je proizvod bolji, ko nudi najbolje usluge i slično. Na taj način javnost postaje potrošač različitih vesti, razmišljanja i analiza.

Danas je medijski prostor pretrpan velikim brojem raznih informacija, koje plasiraju različite interesne grupe ili pojedinci. To već samo po sebi dopušta mogućnost različitih pogleda na isti problem, odnosno mogućnost da određena interesna grupa svoje lične poglede ili stavove pokuša (a često i uspeva) da nametne kao istinite i opravdane, bez obzira na stvarne činjenice, čime manipuliše javnim mnjenjem u svoju korist. Da nesreća bude veća, istina može biti sasvim suprotna. Ovakve mogućnosti iskorišćavanja medija i medijskog prostora odavno su uočile one države, službe, organizacije i pojedinci koji imaju nameru da svoje stavove i mišljenja proklamuju kao opštevažeća i prihvatljiva za sve (Đukić, 2019, s. 69).

4.4 Analiza ukupnog broja otkrivenih krivičnih dela privrednog kriminaliteta, sa osvrtom na visokotehnološki kriminalitet, na području Policijske uprave u Novom Sadu

Prema statističkim pokazateljima i po podacima MUP Republike Srbije, na području Policijske uprave u Novom Sadu, kao druge po veličini Policijske uprave u Republici Srbiji, u toku 2015. godine, evidentirano je ukupno oko 11.274 krivičnih dela, iz svih oblasti kriminala, što čini oko 11,44% svih dela evidentiranih u Republici Srbiji, tako da se ta bezbednosna problematika, po složenosti, svrstava na drugo mesto, odmah iza Beograda.

Analizirajući ukupan broj krivičnih dela u 2015. godini, na području Policijske uprave u Novom Sadu, kao i trend kretanja ukupnog broja krivičnih dela u proteklih pet godina, dajemo grafički pregled na sledećoj slici.

Slika 1: Ukupan broj krivičnih dela za period od 2011. do 2015. godine

Izvor: istraživanje autora

Analizom otkrivenih krivičnih dela u oblasti privrednog kriminaliteta, u toku 2015. godine, uočljivo je da je policija otkrila ukupno 481 krivično delo, odnosno više za 211 dela ili oko 78% u odnosu na 2014. godinu. Posmatrajući ukupnu strukturu svih registrovanih krivičnih dela, na nivou Policijske uprave u Novom Sadu, dela iz oblasti privrednog kriminaliteta čine 4,3%.

Slika 2: Ukupan broj krivičnih dela privrednog kriminaliteta za period 2011- 2015. g.

Izvor: autor

Međutim, u analiziranom periodu, odnosno u toku 2015. godine, policija je podnela 202 krivične prijave, kojima su obuhvaćena 393 krivična dela, od toga 302 krivična dela privrednog kriminaliteta, 3 dela visokotehnološkog kriminaliteta i 88 krivičnih dela koja po nomenklaturi pripadaju opštem kriminalitetu. Struktura krivičnih dela iz oblasti visokotehnološkog kriminaliteta za koja je policija podnela prijave je sledeća: 2 dela falsifikovanja i zloupotreba platnih kartica i jedno krivično delo neovlašćena upotreba tuđeg poslovnog imena i druge posebne oznake robe ili usluga. Struktura krivičnih dela iz oblasti opšteg kriminaliteta za koja je policija podnela prijave izgleda ovako: 41 delo falsifikovanje isprave; 36 dela prevare; 4 dela zloupotreba poverenja; 2 krivična dela teška dela protiv opšte opasnosti; po jedno krivično delo udruživanje radi vršenja krivičnih dela, nepropisno i nepravilno izvo-

đenje građevinskih radova, nedozvoljena proizvodnja, držanje, nošenje i promet oružja i eksplozivnih materija, teška krađa i utaja.

Zbog otkrivenih krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminaliteta podneto je 246 krivičnih prijava, protiv 285 lica. Mera zadržavanje u službenim prostorijama do 48 časova određena je za 22 lica, dok je jednom licu određena mera policijskog hapšenja. Materijalna šteta pričinjena otkrivenim krivičnim delima iznosi 4.746.519.363,00 dinara, dok je ostvarena protivpravna imovinska korist 4.726.960.259,00 dinara.

U strukturi krivičnih dela privrednog kriminaliteta izvršenih na području Policijske uprave u Novom Sadu, u toku 2015. godine, najviše je krivičnih dela: zloupotreba položaja odgovornog lica - 109; prevara u privrednom poslovanju-66; navođenje na overavanje neistinitog sadržaja - 46; falsifikovanje službene isprave - 35; zloupotreba ovlašćenja u privredi - 33; zloupotreba službenog položaja - 28; neovlašćeno organizovanje igara na sreću - 25; pronevera-19; nedozvoljena trgovina-17; falsifikovanje hartija od vrednosti -15; izdavanje čeka i korišćenje platnih kartica bez pokrića -14; po 8 dela neosnovano iskazivanje iznosa za povraćaj poreza i poreski kredit iz ZPPPA i nedozvoljen promet akciznih proizvoda iz ZPPPA; nedozvoljeno skladištenje robe iz ZPPPA-7; falsifikovanje novca -6; po 5 dela poreska utaja i krivično delo iz čl. 57. Zakona o deviznom poslovanju; po 4 dela prevara u osiguranju, oštećenje poverioca i nedozvoljena proizvodnja; po 3 dela građenje bez građevinske dozvole, zloupotreba u vezi sa javnom nabavkom, obmanjivanje kupaca, neovlašćeno bavljenje određenom delatnošću i primanje mita; nesavestan rad u službi -2 i po jedno krivično delo zloupotreba prava iz socijalnog osiguranja, krijumčarenje, pribavljanje, nabavljanje i davanje drugom sredstava za izvršenje krivičnih dela protiv bezbednosti računarskih podataka, posluga, davanje mita i krivično delo iz čl. 78. Zakona o registraciji privrednih subjekata.

Slika 3: Uporedni prikaz najzastupljenijih krivičnih dela privrednog kriminaliteta

Izvor: autor.

Takođe, u analiziranom periodu, odnosno u toku 2015. godine, izvršena su 64 krivična dela iz oblasti visokotehnološkog kriminaliteta, i to: 54 dela falsifikovanje i zloupotreba platnih kartica, 4 dela prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju, po 2 dela neovlašćeni pristup zaštićenom računaru, računarskoj mreži i elektronskoj obradi podataka i neovlašćeno iskorišćavanje autorskog dela ili predmeta srodnog prava i po jedno krivično delo računarska prevara i neovlašćena upotreba tuđeg poslovnog imena i druge posebne oznake robe ili usluga. Osim toga, izvršeno je i 65 krivičnih dela iz oblasti ekološkog kriminaliteta, od kojih su: 50 dela šumska krađa, 9 dela ubijanje i zlostavljanje životinja, 4 dela nezakonit ribolov i 2 dela nezakonit lov.

ZAKLJUČAK

Kriminalitet, u najopštijem smislu, predstavlja skup društvenih pojava kojima se ugrožavaju univerzalne društvene vrednosti, a koje su kao takve sankcionisane krivičnim pravom. Kriminalitet je složena društvena pojava determinisana brojnim činiocima vezanim za subjekt izvršioca, krivično delo i socijalnu sredinu. Deo kriminologije, koji se bavi pojavnim oblicima kriminaliteta, naziva se kriminalna fenomenologija. Ova disciplina za predmet svog izučavanja ima kriminalitet kao društvenu pojavu u čijoj suštini stoji individualno i kolektivno delinkventno ponašanje.

Mediji i medijski kriminalitet su nezaobilazna tema savremene kriminološke literature. Masovni mediji se mogu definisati kao opšti naziv za prenosnike informacija, odnosno sredstva komunikacija različite tehničke i funkcionalne sadržine (radio i televizija, novine, filmovi, časopisi i druga štampa), nastali za potrebe masovnog društva. Reč je o raznovrsnoj i masovnoj strukturi tehničke, organizacione i kadrovske prirode i potencijala informisanja, propagande i drugih vidova komunikacije u savremenom svetu, čije su prostorne mogućnosti i dostupnosti uticaja praktično neograničene.

Savremeni mediji imaju mnogobrojne mogućnosti da rafinirano i otvoreno utiču na funkcionisanje modernog društvenog života, a to znači da imaju veliki uticaj na kulturni i socijalni aspekt ponašanja. Objektivno, od medija se očekuje da razvijaju programe koji su visoko informativni, obrazovni i usredsređeni na uzdizanje kulturnog nivoa građana. Međutim, rasprave o tome da li na ovaj način oni ispunjavaju svoju funkciju i kakav je njihov uticaj na ljudski život uopšte, pa i na pojavu kriminaliteta, traju decenijama. U tom smislu izvedena su brojna istraživanja, s vrlo različitim zaključcima. U savremenom društvu oni su postali jedan od najznačajnijih činilaca uticaja na socijalizaciju mladih, bitan faktor na formiranje njihovih vrednosnih stavova i modela ponašanja.

Medijski kriminalitet je vrsta delinkvencije i tipologija kriminalnih pojava uslovljena posdsticajima masovnih medija na kriminalitet kao motiv umetničkog stva-

ralaštva. Teorijska misao i stručna javnost ukazuju na značajne efekte raznovrsnosti „*medijske stimulacije*“ kriminalne orijentacije, kako poptencijalnih izvršilaca krivičnih dela, tako i ličnosti s razvijenom kriminalnom karijerom, kao na odsustvo potrebnih vidova društvene reakcije. Oni polaze od opštih socioloških formi medijskog uticaja na moral, kulturu i vrednosti, kroz komercijalizaciju sadržaja, do posebnosti koje se pretežno odnose na uticaj na mlade, pojave agresivnosti i nasilničkih delikata.

Osim navedenog, možemo govoriti i o ugrožavanju bezbednosti, a posebno vezano za kulturu, gde su veoma značajna dva pojma., i to: tzv. *masovna kultura i bezbednosna kultura*. Kada je u pitanju masovna kultura, pod njom se najčešće podrazumeva približavanje kulturnih tekovina jednog društva preko sredstava masovnih komunikacija. Tako se danas, posle ubrzanog razvoja sredstava masovnih komunikacija (štampa, radio, TV...), u smislu ugrožavanja bezbednosti, ogleda u širenju propagandnih, umesto kulturnih sadržaja. Populacija jedne zemlje prepuštena uticaju sredstava informisanja, postaje pasivni objekat, koji je u položaju da se njime manipuliše prema tuđoj volji i tuđim interesima.

I na kraju, možemo ukazati na činjenicu da je medijski kriminalitet, zajedno sa nezaobilaznim privrednim kriminalitetom i visokotehnološkim kriminalitetom, kako po obimu i strukturi, tako i po društvenoj opasnosti, posebno njihovi najteži oblici koji se vrše i manifestuju kroz međunarodne finansijske tokove, takvog karaktera da u njihovom sprečavanju i suzbijanju mogu učestvovati samo stručno osposobljeni i specijalizovani kadrovi za pojedine sektore medijskog i privrednog poslovanja, i to ne samo policije, već i drugih organa otkrivanja i gonjenja, kao i neophodna međunarodna policijska i druga saradnja. S tim u vezi, organizacija ovih organa, a posebno policije, mora biti prilagođena uskoj specijalizaciji i profesionalizaciji u suzbijanju medijskog, odnosno visokotehnološkog, kao i privrednog kriminaliteta.

LITERATURA

- Aleksić, Ž., Škulić, M. (1997), *Kriminalistika*, Pravni fakultet – Centar za publikacije i Dosije, Beograd.
- Bošković, M., Marković, M. (2015), *Kriminologija sa elementima viktimologije*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu, Novi Sad.
- Kinberg, O. (1952), „Criminologie et psychanalyse“, *Bulletin de la Societe internationale de criminologie*, pp. 26-27.
- Koković, D. (2000). *Socijalna antropologija s elementima antropologije spota*, JKK, Beograd.
- Lukač, S. (1992), „Uticaj sredstava informisanja na devijantne pojave“, JRKKP, br. 3,
- Day, L.A. (2004), *Etika i novinarstvo – primeri i kontroverze*, Medija centar, Beograd.

- Manić, M. (2015). *Mediji u globalnom društvu*, Beograd: Fakultet za diplomatiju i bezbednost.
- Schneider, J. H. (1987). „*Kriminalitet u masovnim medijima*“, JRKKP, broj 3, str.7, Beograd.
- Von Hentig, (1947). *Crimes, Causes and Conditions*.
- Đukić, S. (2017), „Imovinski delikti kao pojavni oblici kriminaliteta i ekonomsko-socijalni kriminogeni faktori“, *Vojno delo*, br. 4.
- Đukić, S. (2018), „Efekti privatizacije u Srbiji i informisanje medija na jezicima nacionalnih manjina“, *Medijski dijalozi*, br. 31.
- Đukić, S. (2019), „Mediji i medijski rat i ugrožavanje bezbednosti“, *Medijski dijalozi*, br. 33, Podgorica.

Dokumenta

- Enciklopedija političke kulture, Savremena administracija, Beograd.
- Mala politička enciklopedija, Savremena administracija, Beograd, 1966.
- Media Sustainability Index, 2012, str. 130.
- Okvirna konvencija za zaštitu pripadnika nacionalnih manjina i Povelja o zaštiti regionalnih i manjinskih jezika Saveta Evrope.